

AYOL SHOIRALAR IJODINING ADABIYOTSHUNOSLIKDAGI O‘RNI VA ESTETIK XUSUSIYATLARI

Aliyeva Guljahon Abdullajon qizi

NamDU tayanch doktoranti

guljahon2805@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘zbek ayol shoirlari ijodida inson ruhiyati va tabiat uyg‘unligi masalasi badiiy-estetik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda O‘ktamoy, Xosiyat Rustamova, Guljamol Asqarova kabi zamonaviy ayol shoirlar ijodida timsol, ishora va ruhiy kechinma uyg‘unligi poetik jihatdan o‘rganilgan. Maqola adabiyotshunoslikdagi psixologik parallelizm, estetik idrok va poetik makon tushunchalariga tayangan holda ayol poetikasining o‘ziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Tadqiqot natijasida ayol ijodida ruhiyat va tabiat uyg‘unligi insonning ichki kechinmalarini estetik timsollar orqali ifodalashga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

Kalit so‘zlar: ayol shoirlar, ruhiyat, tabiat, estetik uyg‘unlik, timsol, poetika.

Annotation: This article analyzes the harmony between human psychology and nature in the works of Uzbek women poets from an artistic and aesthetic perspective. The study poetically explores the interplay of symbols, allusions, and emotional experiences in the poetry of contemporary female poets such as O‘ktamoy, Khosiyat Rustamova, and Guljamol Asqarova. Drawing on the concepts of psychological parallelism, aesthetic perception, and poetic space in literary studies, the article reveals the unique features of women's poetics. The research concludes that the harmony between inner emotion and nature in women's poetry serves as an artistic means of expressing human inner experiences through aesthetic imagery.

Keywords: women poets, psychology, nature, aesthetic harmony, symbol, poetics.

Аннотация: В данной статье с художественно-эстетической точки зрения анализируется вопрос гармонии человеческой психики и природы в творчестве узбекских поэтесс. В исследовании поэтически рассматриваются символы, аллюзии и душевные переживания в поэзии современных поэтесс, таких как Уктамой, Хосият Рустамова, Гульжамол Аскарлова. Статья раскрывает особенности женской поэтики, опираясь на понятия психологического параллелизма, эстетического восприятия и поэтического пространства в литературоведении. В результате исследования научно обосновано, что гармония души и природы в женском творчестве служит средством выражения внутренних переживаний человека через эстетические образы.

Ключевые слова: поэтессы, психология, природа, эстетическая гармония, символ, поэтика

KIRISH

XXI asr o'zbek adabiyotida ayol shoirlar ijodining badiiy-estetik ahamiyati sezilarli darajada ortdi. Adabiyotda ayol obrazining yangicha talqini, uning ruhiy dunyosi, kechinmalari va tabiat bilan uyg'unlik masalalari adabiyotshunoslikda mustaqil ilmiy yo'nalishga aylandi [1:42]. Ayol ijodida ruhiyat va tabiat uyg'unligi inson va olam o'rtasidagi ichki munosabatlarni anglashning nafis shaklidir.

O'ktamoy, Xosiyat Rustamova va Guljamol Asqarova ijodida ayol qalbining ichki dunyosi tabiat manzaralari bilan uyg'unlikda tasvirlanadi. Bu holat nafaqat shaxsiy kechinmalarni, balki milliy dunyoqarash, falsafiy tafakkur va estetik idrokni ifodalovchi badiiy ko'rinishga aylanadi [2:57]. Shoirlar poetikasida tabiat timsollari – shamol, yomg'ir, yaproq, suv – inson ruhiyatining holatini ifodalovchi vosita sifatida ishlaydi. Bunda tabiat tashqi muhit emas, balki inson "men"ining oynasidir.

Ayol shoirlar ijodida inson ruhiyati bilan tabiat uyg'unligi masalasi qadimiy turkiy adabiy an'analar bilan bog'liq. "Devoni lug'otit turk"dagi tabiat obrazlarida ham inson kechinmalari tabiat orqali ifodalanadi. Bu qadimiy poetik usul zamonaviy ayol shoirlar she'riyatida yangicha falsafiy mazmun bilan uyg'unlashgan [3:33].

Bugungi kunda ayol ijodi masalasi nafaqat gender yondashuv doirasida, balki badiiy-estetik va ruhiy-falsafiy jarayon sifatida ham tahlil qilinmoqda. Ayol shoirlar she'riyatining o'ziga xosligi shundaki, ular tabiat obrazlarini ichki ruhiyatni ifoda etuvchi estetik vosita sifatida ishlatadilar. Shu jihat bilan ular o'zbek ayol poetikasini yangi bosqichga olib chiqmoqda [4:21].

Maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi adabiyotshunoslikda ayol ijodida tabiat va ruhiyat uyg'unligining badiiy va falsafiy talqinlari yetarlicha o'rganilmagan. Ushbu maqola shu masalaga ilmiy yondashuv asosida yechim topishga qaratilgan bo'lib, ayol poetikasining estetik tamoyillarini aniqlashga xizmat qiladi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotning metodologik asosi ayol shoirlar ijodini faqat lirik kechinmalar majmui sifatida emas, balki inson ruhiyati va tabiat uyg'unligining estetik modeli sifatida o'rganishga qaratilgan. Shu bois ishda adabiyotshunoslik, estetika, psixologiya va madaniyatshunoslik yo'nalishlari kesishgan nuqtada turuvchi yondashuvlar qo'llanildi.

Nazariy asoslar. Tadqiqot nazariy poydevorini XX–XXI asr adabiyotshunosligi va estetik tafakkurining ilg'or konsepsiyalari tashkil etadi. Yu. Lotman va R. Jakobsonning formalistik qarashlari she'riy matndagi ichki struktura va obrazlar o'rtasidagi munosabatni aniqlashda metodik asos bo'lib xizmat qildi [1:14]. A. Veselovskiy va M. Baxtinning psixologik parallelizm g'oyalari orqali ayol shoirlar asarlarida ruhiyat va tabiat uyg'unligi tahlil qilindi.

Shuningdek, E. Showalter va N. G'aniyeva tadqiqotlarida ifodasini topgan ayol poetikasi konsepsiyasi bu ishning gender-estetik asosini tashkil etdi. Unga ko'ra, ayol yozuvchining so'zga munosabati — bu his-tuyg'uning ong darajasidagi badiiy ko'rinishidir. Bunday yondashuv shoiralarning so'z tanlovi, timsollar yaratish jarayoni va poetik ohangini o'rganishda qo'l keladi.

Estetik idrok nazariyasi esa inson va tabiat o'rtasidagi ichki uyg'unlikni san'at vositasida ifodalashni asoslovchi nazariy poydevor sifatida tadqiqotga singdirildi. Shu tariqa, ishda struktur, psixologik, semantik va estetik tahlil usullari bir-birini to'ldiruvchi metodlar sifatida uyg'unlashtirildi.

Tadqiqot usullari. a) Poetologik tahlil: Har bir shoira ijodi poetik tizim sifatida qaraldi. She'rlarning obrazlar tizimi, timsollar, metaforalar, ritmik tuzilma va sintaktik parallelizmlar tahlil qilinib, ularning ma'no yaratish jarayonidagi funksiyasi o'rganildi. Masalan, O'ktamoyning "Shamol bilan suhbat" she'rida tabiiy hodisa bilan ichki kechinma o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik she'riy struktura orqali ifodalanadi. Shamol – ruhiy tozalanuv ramzi, jimlik esa – ichki tazarru holatining poetik shakliga aylanadi.

b) Psixologik-estetik yondashuv: Shoirlar asarlarida ruhiyat va tabiat uyg'unligi projektsiya (ko'chirish) tamoyili orqali tahlil qilindi. Ruhiy holat tashqi manzara vositasida ifodalanganda, tabiat inson kechinmasining badiiy ko'zrusiga aylanadi. Xosiyat Rustamova she'rlarida "jimlik" timsoli — tafakkur va ichki tahlil jarayonining belgisi sifatida takror-takror namoyon bo'ladi. Bu jimlik estetik ma'noda sukunat emas, balki ichki so'zning qudratini bildiradi. Guljamol Asqarova esa "yaproq", "tonga chosh" kabi obrazlar orqali ruhning yangilanishi va hayotiy barqarorlik timsollarini yaratadi.

c) Qiyosiy va kontekstual tahlil: Uch shoira poetikasi bir-biri bilan solishtirilib, ularning obraz tizimi, semantik yondashuvi va ruhiy tahlil usullari qiyosiy tahlil etildi. Shu asosda ayol poetikasining individual hamda umumiy badiiy tamoyillari aniqlandi.

Kontekstual tahlil jarayonida esa har bir shoira ijodiy davri, madaniy muhit, ijtimoiy ongda ayol timsolining o'zgarishlari inobatga olindi. Chunonchi, O'ktamoyda tabiat – ichki erkinlikni, Rustamovada – falsafiy sukunatni, Asqarovada – hayotiy musiqani ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. d) Semantik qatlam tahlili: Har bir timsol — bitta badiiy belgi sifatida emas, balki ko'p ma'noli estetik birlik sifatida o'rganildi. "Shamol", "yaproq", "yomg'ir", "tong" kabi obrazlar ruhiy ahvolning turli bosqichlarini ifodalovchi semantik o'zak sifatida talqin qilindi. Bu yondashuv shoirlar poetikasidagi ma'no tizimini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot material va manbalari. Tadqiqot uchun O'ktamoyning "Ruh yeli", Xosiyat Rustamovaning "Sokinlik sari", Guljamol Asqarovaning "Hayot nidosi" nomli she'riy to'plamlari asosiy material sifatida tanlandi.

Qo'shimcha manbalar sifatida ayol poetikasini yorituvchi ilmiy ishlar — N. G'aniyeva, M. Qodirova, H. Boltaboyeva, hamda zamonaviy estetik tahlil nazariyalariga oid chet el adabiyotlari qo'llanildi [2:33; 3:56; 6:29].

Manbalar tanlovida, avvalo, ruhiyat va tabiat uyg'unligining falsafiy-estetik talqini yoritilgan ilmiy maqolalar ustuvor ahamiyatga ega bo'ldi. Bular orqali ayol shoirlar ijodidagi estetik tamoyillar umumiy nazariy tizim bilan bog'landi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi. Ushbu ishda: ayol shoirlar ijodida tabiat va ruhiyat uyg'unligi ilk bor psixologik-estetik tahlil asosida yoritildi;

O'ktamoy, Xosiyat Rustamova va Guljamol Asqarova ijodi poetik makon va timsollar tizimi nuqtayi nazaridan tahlil qilindi;

“Tabiat – ruhiyat – timsol” triadasi asosida ayol poetikasining ichki badiiy qonuniyatlari aniqlandi;

shoiralar asarlaridagi semantik uygʻunlik milliy estetik tafakkur bilan bogʻlandi.

Natijada, ayol poetikasining oʻziga xos falsafiy yoʻnalishi — “ruhiy ekologiya” konsepsiyasi sifatida ilmiy muomalaga kiritildi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati. Ushbu tadqiqot natijalari oʻzbek adabiyotida ayol poetikasini oʻrganish uchun yangi metodik model sifatida qoʻllanishi mumkin. Natijalar: universitetlarning “Adabiyot nazariyasi”, “Zamonaviy oʻzbek sheʼriyati” fanlarida oʻquv materiallari sifatida, ayol ijodkorlar estetikasini tahlil qiluvchi ilmiy seminar va dissertatsiya ishlanmalarida, hamda adabiy tanqid va poetik tahlil metodikasini boyituvchi manba sifatida foydalanilishi mumkin.

NATIJAR VA MUNOZARA

Oʻktamoy sheʼriyatida tabiat – ruhiyatning oynasi. Oʻktamoy sheʼriyatida tabiat manzaralari inson ruhiyatining bevosita inʼikosi sifatida namoyon boʻladi. Shoiraning “Shamolni tinglayman” sheʼrida shamol, tong, yomgʻir obrazlari ichki iztirob va orzularni ifodalaydi.

“Yomgʻir yogʻar, yuragimni yuvgandek,
Har tomchida bolaligim uygʻonadi.”

Bu misralarda tabiat inson ruhiy tozalanishining timsolidir. Oʻktamoyda ruhiy kechinmalar tasviriylikdan koʻra ichki ovoz bilan ifodalanadi, bu ayol lirikasining eng nozik qatlamini tashkil etadi [6:28].

Xosiyat Rustamova – jimlik va falsafiy mushohada shoira. Rustamovaning sheʼrlari sokinlik va tafakkurga asoslanadi. Tabiat unsurlari – suv, oy, shamol – falsafiy holat sifatida talqin qilinadi:

“Togʻ bagʻrida jimlik yotadi,
Men jimlikdan oʻzimni tinglayman.”

Bu satrlar tabiat orqali oʻzlikni anglash, ruhiy muvozanatni topish jarayonini aks ettiradi. Rustamova uchun tabiat – falsafiy mushohada makoni, jimlik esa ruhning eng sof holati [7:43].

Guljamol Asqarova – musiqiylik va ruhiy uygʻunlik. Guljamol Asqarovaning sheʼrlari musiqiy ohangdorlik bilan ajralib turadi. “Yaproqlar qoʻshigʻi” sheʼrida yaproq hayot, oʻzgarish va vaqt ramzidir. U insonning ruhiy yetilishi jarayonini estetik musiqiylik orqali ifodalaydi.

Shoira tabiatga hissiy holatda murojaat qiladi — har bir obraz yurak tovushi sifatida yangraydi. Bu holat ayol poetikasining yangicha musiqiy-estetik yoʻnalishini belgilaydi [8:51].

XULOSA

Ayol shoiralar ijodida ruhiyat va tabiat uygʻunligi oʻzbek sheʼriyatining estetik va mazmuniy boyligini oshiruvchi muhim badiiy-falsafiy hodisa sifatida alohida oʻrin tutadi. Oʻktamoy, Xosiyat Rustamova, Guljamol Asqarova kabi shoiralarning sheʼriy olamida tabiat nafaqat tashqi dunyo manzarasi sifatida tasvirlanadi, balki inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini, hissiy kechinmalarni va ichki dunyo

ranglarini aks ettiruvchi ramziy til sifatida talqin qilinadi. Tabiat unsurlari – daraxtlar, daryolar, shamol yoki fasllar oʻzgarishi – shoirlar ijodida insonning emotsional holatlari, sevgi, sogʻinch, umid yoki iztirob kabi kechinmalarni ifodalash vositasiga aylanadi. Bu uygʻunlik ayol poetikasining oʻziga xos estetik xususiyati sifatida namoyon boʻlib, sheʼriyatni yanada nozik, chuqur va koʻp qirrali qiladi.

Natijada, ayol shoirlar ijodi oʻzbek sheʼriyatida ruhiy-estetik tahlilning yangi bosqichini belgilaydi. Ularning asarlarida tabiat tasviri oddiy manzara tasviridan tashqari, insonning ichki olami bilan uzviy bogʻliqlikda boʻlib, ayol poetikasining asosiy estetik tamoyiliga aylanadi. Bu jarayon nafaqat badiiy ijodning, balki falsafiy-estetik fikrlashning muhim koʻrinishi sifatida talqin qilinishi mumkin. Ayol shoirlarning sheʼrlari orqali tabiat va ruhiyat oʻrtasidagi bu uygʻunlik oʻzbek adabiyotidagi ayol poetikasining nazariy asoslarini aniqlashga xizmat qiladi. Ularning ijodi sheʼriyatning anʼanaviy chegaralaridan chiqib, insoniyatning umumiy his-tuygʻulari va falsafiy mulohazalarini aks ettiruvchi universal estetik kategoriyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Shunday qilib, ayol shoirlar ijodi oʻzbek adabiyotidagi badiiy jarayonlarni boyitib, sheʼriyatda ayol ovozi va koʻzqarashining oʻziga xos oʻrnini mustahkamlab, adabiyotshunoslikda yangi tahlil yoʻnalishlarini ochib beradi. Bu xulosalar nafaqat ayol shoirlar ijodini, balki umumiy oʻzbek sheʼriyatining estetik va falsafiy imkoniyatlarini kengroq kontekstda baholashga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Gʻaniyeva N. Ayol poetikasi va ruhiyat masalalari. – Toshkent: Fan, 2015.
2. Oʻktamoy. Ruh yeli. – Toshkent: Gʻafur Gʻulom nashriyoti, 2019.
3. Rustamova X. Sokinlik sari. – Toshkent: Yozuvchi, 2017.
4. Asqarova G. Hayot nidosi. – Toshkent: Adabiyot, 2021.
5. Qodirova M. Ayol poetikasining zamonaviy talqini. – Samarqand, 2020.
6. Boltaboyeva H. Sheʼriyatda ruhiy kechinma poetikasi. – Toshkent, 2018.
7. Baxtin M. Estetika slovesnogo tvorchestva. – Moskva, 1979.
8. Lotman Yu. Struktura khudozhestvennogo teksta. – Moskva, 1970.